

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani
vsak teden dvakrat, nam-
reč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiwels.

Veljajo za celo leto po pošti
4 fl., seer 3 fl., za pol leta
2 fl. po pošti, seer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V sredo 1. junia 1853.

List 44.

Vrabce pitate in plevél sejete!

Tisti, ki so pred 3 leti vidili veličansko razstavo blaga in mnogoverstnih obertnijskih izdelkov in mašin v Londonu, se bojo še spomnili, da je pri nekterih mašinah zabavljiva podoba ležala. Na eni strani je bil namreč namalan lep in debel konj; zraven njega je ležala na tléh trohica tičjih košic; podpisanega pod podobo ni bilo nič drugega kakor ime „Angleško“. Na drugi strani je bil namalan konj, kterega je bilo malo več kot kost in koža; zraven njega pa je bila cela truma debelih, dobro pitanih vrabcev; podpis pod to podobo je bil: „Francosko in Nemško“, mi bi še pristavili „Slavjansko“. Te zabavljice so ležale pri nekterih večih in manjših mašinah, na kterih se žito na debelo melje. Kaj nek so pomenile omenjene zabavljice? Bomo kmalo povedali.

Če kdo kakemu angleškemu kmetovavcu pripoveduje, da pri njem doma, postavim, na Nemškem ali kje drugod, so tudi ljudje v kmetijstvu izurjeni, ga bo Anglež (Englander) kmalo ustavil v vprašanju: „kolikšni del svojega zemljiša obdelujete s klajo?“ Naš kmetovavec bo premišljeval, kaj bi odgovoril, in čeravno misli, da je prav dobro odgovoril, mu Anglež zaverne: „to je slabo, — to je vse premalo.“ — „Pa mi imamo še senožeti“ — hoče naš kmetovavec popraviti svoj odgovor. „A — senožeti še imate! Kolikrat jih kosite?“ „Dvakrat“ — mu odgovori naš kmetovavec. — „Dvakrat le?“ — pravi angleški kmetovavec in kima z glavo. „Pa mi imamo tudi spašnike!“ naš kmetovavec nezadovoljnega Angleža tolaži. „Kaj, pri vas imate še gmajne?“ se začudi Anglež, da gonite živino stradat in gnoj trositi; Bog vam daj dobro!“

Naš kmetovavec sramote omolkne. Anglež poprime spet za besedo in dalje praša našega kmetovavca: „S čem kermite (furate) svoje konje?“ „Senó in ovès jim pokladamo.“ „Kaj mislite, da je boljši — praša Anglež dalje — ovès konju dajati kakoršin je, ali zdrobljenega?“ „Zdrobljenega ovsa — mu odgovori naš kmetovavec — pri nas nihče ne pozná.“ „Ne? Tak vi ne meljete ovsa konjem, in se bahate, da od kmetijstva kaj razumete. Pojte rakom žvižgat s svojim kmetovanjem, ktero ni vredno, da se kmetovanje imenuje. Vi le vrabce pitate in plevél sejete!“

Tako je govoril angleški kmetovavec. Če ravno preveč zaljubljen v svoje domače kmetijstvo, je Anglež prehudo zabavljajal kmetovanju družih narodov, se moramo vendar razun mnogih družih reči

tudi to od angleških kmetovavcov učiti: kako konje kermiti.

Da mi konjem ovsa ne meljemo, nimamo drugega vzroka, kakor edino to, da ga naš starioče in očeta oče tudi nistamlela. Tak vzrok pa ni piškavga oreha vreden! Če bi imelo le staro veljati, bi mogli tudi naši kmetje še dan današnji vole za rep vpregati, ker dosti tacih narodov v starodavnih časih je bilo, ki so vpregali vole za rep!

Konjem ovès mleti je pa velik dobiček, — kdor ne stori tega, pita vrabce in seje plevél. Bomo vidili: zakaj. (Konec sledi.)

Po kateri versti naj se o zidanju hiše posamezne dela opravljajo?

Preden se temelj izkoplje, mora kamnitno gradivo za podlago in temeljno zidovje na stavišu biti. Natanjko obdelano kamnje in opeke, če imajo pripravljene čez zimo ležati, je treba dobro hraniti, mokrine zavarovati, na vsaki način pa na stare dile, na slamo ali pesek položiti. Verh tega naj se opeke, ki od tal so mokrote se napile, nikdar ne porabijo u zunanje lege zidovja.

Prostor za staviše je tako oddeliti, da pripravljeno gradivo, kolikor je moč, prikladno je pri rokah, in da nikjer dovozu ni na poti.

Za mavto potrebno apno je treba tako zgodaj kot mogoče u veliki meri si pripraviti, in koj ugasiti, ter ga u dveh jamah hraniti, ktere pomejnjavno se praznite in napolnite. O gasenju apna se mora pazljivo na to gledati, da vode se ne premalo, ne preveč jemlje. Navadno se enimu delu apna dva dela vode polagama prilivata, med tem pa se apno vedno premešuje. Pogašeno apno mora s peskam pokrito biti.

Ker gasenje apna veliko vode potrebuje, bo jako u prid, posebno pri večjih stavbah, žlebe napeljati od bližnje vodarne do gasiviša. Sploh je bližina vode za vso dōbo zidanja silne važnosti; če tedaj vode ni blizo dobiti, je neobhodno potrebno, štirno izkopati.

Nar pozneje do izpeljitve temeljne zidine morajo vse kamnarske dela ali potrebni obodi za duri in okna pozemja dovoženi in pregledani biti. O ravno tistim času mora tesarsko delo že toliko dogotovljeno biti, da po doveršitvi zidovja brez odloga stropnice se položiti zamorejo.

Ko je temeljna stavba izpeljana, se trami postavijo, kteri se vé da morajo iz suhiga lesa pripravljene in terpežni biti. Po tem se glavno zidovje enakomerno na kvisko pelje, da se počasi vsedain

Vrabce pitate in plevél sejete!

(Konec.)

Ako se ovës v celem zernju konjem poklada, ga ne morejo vsega prezveči, in po gotovih in natančnih skušnjah ga gré desetina celega neprebavljenega od njih; so pa konji že bolj stari ali zlo lačni (gladovni), je zguba še veliko večí in celò tretjina ovsa pride v gnoj, ki se po polju in cestah stresa vrabcom v prid. Tako pitate vrabce, namest da bi kermili konje!

Ravna taka je s plevélnim zernjem, ki je primešano ovsu, in ki z ovsom vred, ne prezvečeno in neprebavljeno, od živine gré na gnoj in z gnojem na njivo. In tako sami sejete plevél!

Tako gospodarstvo se vendar ne more imenovati dobro gospodarstvo, čeravno kdo poreče: »e — koliko ta mervica zdá!«. Je mervica za en dan, al ni mervica skozi celo leto, ako desetina ali celò tretjina vsakdanje piče v gotovo zgubo gré.

Na celem Angleškem ga ni kmetovavca, ga ni gospodarja, če ima tudi le enega samega konjiča, ki bi celi ovës živini dajal; vsak ga poprej zmelje. Kjer koli se voznik (furman) čez noč vstavi, povsod dobí tak malenček in pa škoporeznico. Zmleti ovës se pomoči z vodo in rezanco, pozimi pa tudi z zrezanim korenjem pomeša.

Da je tako ravnanje veliko koristniši za živino in gospodarja, je jasno kot beli dan. Zelodec živine zmleti žito lahko prebavlja in prekuha in do dobrega vse povžije. Poglejmo pa tudi konje na Angleškem: kakošni so memo naših! Kdor ovës konjem melje, si tedaj prihrani veliko piče, si redí dobre konje in ima čiste njive.

Zraven tega dobička pride še ti, da se zatuhli ovës po mletvi (šrotanju) popolnoma zboljša, ovšene pléve pridejo proč, tudi mlad ovës, če je zmlet, ni škodljiv, itd.

Tak železin mlin, na katerem hlapec z roko ovës melje, ni predrag in se v enem letu splača pri dvéh konjih s tem, kar se na piči prihrani. Tudi ni s tem veliko več dela kakor ga hlapec ima, ki ovës čisti.

Tudi na navadnih mlinskih kamnih se zamore ovës za konje na debelo mleti dati.

Le poskusi naj se to! Saj se ni nobene zgube bati, dobiček pa gotov, ker gospodar zamore vsak dan desetino manj ovsa svojemu konju dajati, kakor mu ga je popred dajal, ko ga ni mlet, in še se bo konj pri tem bolje počutil, boljše redil.

Dokler ne bojo naši kmetovavci o tem tako ravnali, kakor Angleži — mojstri živinoreje — ravnaajo, jim ne smemo zameriti, ako nam zabavljajo, rekoč: Vi vrabce pitate in plevél sejete!

(Ost. Zeitung.)

Potovanje po okrajnah natoroznanstva.

Kemija — in kuhinska sol.

(Dalje.)

Kako pa bomo zvedili: iz česar obstoji solna kislina, — tista huda tekočina, ktera enaka strupu vse razjeda, kamor kane, zvezaja pa z drugo stvarjo in vkrotena po nji v kuhinski soli, nam jedíla tako okusne in prijetne dela? Zvediti to, vzemimo nekoliko tistega ruda, ki se manganov rud (Braunstein) imenuje, in dajmo ga s solno kislino vred polagama v majhni steklenici nad žerjavico razgreti. Lejte! kako puhti rumeno-zelen gáz po stekleni cevi iz sogrete steklenice v drugo zraven postavljeno. Kaj nek je ti puh (gáz), ki vës zelen beží proč? Klor se imenuje po svoji zelenkasti barvi, in

strupen puh je, ki nas zadušiti žuga, ako ga dihamo, — ki pa je neprecenljiva stvar za kemikarje, fabrike, obertnije in zdravnike zato, ker je koristen na sto strani in se z vsimi pervinami od konca do kraja združevati da.

Pa kako se to godí — bojo naši marljivi bravci vprašali — da beží sedaj klor iz solne kisline, ko ji je bil manganov rud pridjan? al ga je ti rud spodil? in kako?

To se takole godí: manganov rud ima obilo kislíca (Sauerstoff) v sebi; tisti kislíci, kar ga je bilo odveč v manganovem rudu, se je berž z vodencom (Wasserstoff), ki ga ima solna kislina v sebi, združil in se z njim v vodo spremenil, ki je v steklenici ostala v podobi kaplic ali kančikov. Ko je pa vodenec solno kislino zapustil, je tovarš njegov samec ostal, pa poprejšne zveze rešen ni hotel v prvi steklenici ostati, ampak je v podobi zelenkastega puha zbežal v drugo steklenico, — in to je klor.

Solnokislí gáz je bil tedaj združek klora in vodenca.

Tako smo vidili že dve sila imenitni stvari iz kuhinske soli se razviti: solno kislino in klor. V solni kislíni in kloru se raztopijo rudi ali metali posebno radi, in zlata in platine ne premaga nobena druga tekočina, kakor takošna, ki ima prosti klor v sebi. Posebne važnosti je pa ta znajdba novejših časov bila, po kateri se je zvedilo, da ima klor toliko prijaznosti do vodenca, da ga na-se potegne, kjer koli ga najde. Klor razdene in pokončá organske barve, vsak duh in smrad; on jim vzame vodenca in jih tako razkroji. V izbe ali hleve, kjer so kužne bolezni in zrak po kužnini spriden, se postavi klor, — in zrak je kmalo očiščen. Klor čisti kleti in shrambe, ki smerdé po plesnini, in s klorovo vodo poplajknjeni zatuhli sodci zgubé svoj duh. Nekdaj je v fabrikah platneno in pavolnato blago sonce počasi belilo, sedaj ga beli klor sila hitro. V papirnicah, če bi ne imeli klora, kaj bi počeli! Tudi naše períče ga, žalibog! že poznajo; pa ker so nevedne o silni moči njegovem, ga jemljejo preveč in gorje zato našemu perilu! Vkróten je scer klor z apnom v tako imenovanem klorovem apnu, al tudi v ti združbi še hudo razjeda.

Poznali so scer naši očaki pred več tisuč leti kuhinsko sol, al klor in solno kislino iz nje dobivati, je bilo še le v novih časih znajdeno. Na rumenem platnu, v katero so Egipcanci mumije zavijali, se še danes lahko vidi, da njih platno ni bilo beljeno.

S tem pa, da smo zasledili klor in solno kislino v apnu, ni še naše preiskave o kuhinski soli konec.

(Dalje sledí.)

Pomenki o društvu sv. Mohora.

(Konec.)

Namen društva je v §. 2. njegovih postav tako določen: »Na svetlo dajati in razširjevati dobre knjige, ki um, serce in voljo ljudi razsvetliti in požahniti in se zraven tudi dober kup razprodajati zamorejo«.

Po tem pravilu smo si bili svesti, da namen našega društva bo ravno tisti, kakor so namen enacih društev v družih deželah in na priliko Dunajskega pod imenom »Verein zur Verbreitung nützlicher wohlfleiler Volksbücher«. In popolnoma poterjeni v teh mislih smo bili s »povabilom«, ki ga je častito vodstvo 1. januara 1852 razglasilo, v katerem še bolj določno namembo društva izrekuje v sledečem: »dobre in koristne bukve izdajati, jih med ljudstvom razširjevati, tako slovenski narod izobraževati in naše slovstvo po mogočosti podpirati in povzdigovati«.